

Иман әлсіздігін емдеу

علاج ضعف الإيمان

<Қазақ тілі – Kazakh – كازاخى >

Islamhouse.com

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Иман әлсіздігін емдеу

Хақимнің «Мустадрак» және Ат-Табаранидің «Муъжам» деген кітаптарында Пайғамбарымыздың (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): «Сіздердің іштеріндегі иман киім секілді жасалады. Сол үшін Аллаһтан имандарыңызды жаңартуын сұраңыздар» деген сөзін жеткізген. Яғни, жүректегі иман да киім сияқты, жаңартып отырмаса тозып кетеді. Мұсылманның жүрегінде кей кездері істеген күнәсі бір бұлт секілді оның жүрегін қараңғылатып қою мүмкін. Мұны Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): «Жүректердің бірінде айдың бұлты секілді өз бұлты болады, Ай жарқырап тұрады да оның ауруы бұлт келсе, қараңғы болып қалады. Егер бұлт кетіп ашылса жарқырайды» (Әбу Нуғайм) – деп түсіндіреді.

Кейде ай бетінде бұлт тұрып оның жарығын жауып қояды. Біраз уақыт өткен соң бұлт кетіп, ай алғашқыдай жарқырап, жерге нұрын төгеді. Сол сияқты мұсылман жүрегін істеген күнәларының бұлты басады. Сөйтіп адам қараңғылықта қалады. Егер иманын күшейтуге ұмтылып, Аллаһтан ғана көмек сұраса, жүрегі нұрланып өз қалпына түсіп, жарық қайта оралады.

Иман туралы ең маңызды негіздердің бірі – иманның күшейіп және әлсірейтінін білу. Иман – тілмен айтып, жүрекпен сеніп, дене мүшелерімен амал етуден тұрады. Иман Аллаһқа бойұсыну, құлшылық-ғибадаттарды орындау арқылы күшейе түссе, күнәлар арқылы, Аллаһ тыйым салған іс-әрекеттерді жасаумен әлсірей түседі. Бұған қасиетті Құран Кәрім мен хадис шәріптерден көптеген дәлелдер келтіруге болады. Мысалы, Аллаһ Тағала Құран Кәрімде: **«Бұл қайсыларыңның иманын арттырады?»** (Тәубе сүресі, 124 аят). **«Мүміндердің имандарын арттыра түсу үшін...»** (Фатх сүресі, 4 аят) деп баян етеді. Ал, Пайғамбарымыздың (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) хадистерінің бірінде: **«Сіздерден қайсы біріңіз жамандықты көрсе, қолымен өзгертсін. Егер оған да шамасы келмесе, тілімен қайтарсын. Егер оған да шамасы келмесе, жүрегімен жек көрсін. Міне, бұл иманның ең әлсізі»** (Имам Бұхари риуат еткен) – деген.

Құлшылық пен күнәнің иманға тікелей әсер ете алатындығы күнделікті тәжірибеден де белгілі. Мысалы, бір адам базарға барғанда

ондағы өсек-аян, бос әңгімелерді естісе, ашық-шашық жүрген әйелдерге қараса, сөзсіз бұл жағдай ол адамның иманының әлсіреуіне алып келеді. Ал егер содан кейін ол адам қабірстан, мазараттарға барып өлім жайлы ой жүгіртсе, о дүниелік өмірді ойлағанда жүрегі жібіп, иманы күшейе түскенде, ол осы екі жағдайдың қаншалықты айырмашылығы барын түсініп, жүректің қалай тез өзгеретінін байқар еді.

Бұл тақырыпқа байланысты ілгерідегі ғалымдардың бірі: «Пенде өзінің иманын сақтауы керек. Ол иманын не нәрсе күшейтіп, не нәрсе оны әлсірететіндігін, шайтанның азғырулары қайдан, қай кезде келетінін жақсы білуі керек», - деген екен.

Бұған қоса мыналарды да біліп алған жөн: егер иманның әлсіреуі бір дін амалын тастауға немесе қандай да бір харам іске итермелесе, оның өте қатерлі іс екенін түсініп, дереу Аллаһқа тәубе келтіріп, өзі-өзіне көмек беруді бастау қажет. Құлшылықтағы ынта-жігеріне қайта оралу үшін ол өз нәпсісін өзі басқарып, түзелеу қажет. Өйткені Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): **«Әрбір амалдың күш-жігері бар. Әрбір күш-жігердің әлсіздігі бар. Кімде-кімнің күш-жігері менің сүннетімде болса, ол құтылады (жәннатқа кіреді). Ал, енді кімде-кімнің күш-жігері мұнан басқада болса, ол өледі (тозақтық болады)»** - деген. (Имам Ахмад риуаят еткен).

Емдеу жайлы сөзді бастардан бұрын алдымен бір ескертуді айтып өткеніміз жөн болар. Жүректерінің қатып қалғандарын сезгендердің көпшілігі оның емін сырттан іздейді. Олар өздерін өздері емдеуге шамасы келсе де, басқа адамдарға сүйенгенді қалайды. Ал, шын мәнінде иман әлсіздігін иманы әлсіреген адамның өзі емдеуі керек. Ең негізі міне, осы. Себебі иман – пенде мен Раббысының арасындағы байланыс. Төменде мұсылман адам өзіне-өзі көмек беріп, иманын көтеруге бағытталған бірнеше шарифи шараларды қарастырамыз.

- 1. Аса ұлы Аллаһ Тағала түсірген Құранды – әрбір нәрсені баян етуші, түсіндіруші, қараңғылықтан жарыққа шығарушы, Аллаһ онымен қалаған пендесін тура жолға салатын нұр деп білу және ол турасында ойлану**

Күмәнсіз, Құранда ем және шипа бар. Себебі Аллаһ айтады: **«Құраннан мүміндерге шипа және рахмет түсіреміз»** (Исра сүресі, 82 аят).

Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) түнде тұрып Аллаһтың кітабы жайлы ойланып, оны қайталап оқып тұратын. Бірде ол түнгі намазында бір аяттың өзін таң атқанша оқыған екен. Ол мұна аят: **«Егер оларды азаптасаң да олар Сенің құлдарың, егер оларды жарылқасаң да күдіксіз Сен аса үстем, хикмет иесісің»** (Мәида сүресі, 119 аят).

Құран жайында ойлануда да Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) ең шынында болды. Ибн Хиббан жеткізген сахих хадисте былай дейді: **«Убайдулла ибн Умайр екеуіміз Аишаға бардық. Сөйтіп Убайдулла ибн Умайр былай деді: «Аллаһтың елшісінен (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) көрген ең ғажайып нәрсені айтып беріңізші дегенде Аиша жылап тұрып былай деді: «Ол түндердің бірінде намазға тұрып маған: «Ей, Аиша маған тиіспе, мен Раббыма құлшылық етейін» - деді. Сонда мен: «Аллаһпен ант етемін! Мен сізге жақындауды және сізді қуантатын нәрсені жақсы көремін» - дедім. Кейін Аллаһтың елшісі (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) тұрып дәретін алды да намаз оқыды. Ол екі аяғы су болып кеткенге дейін жылады. Кейіннен жер су болып кенкенге дейін жылады. Азан айтуға келген Биләл Пайғамбарымыздың (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) жылап тұрғанын көріп: «Ей, Аллаһтың Елшісі! Аллаһ Тағала сіздің өткен және келер күнәларыңызды кешіріп қойған болса да жылап тұрсыз ба?» - деп сұрады. Сонда Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): «Шүкір етуші құл болмаймын ба?!» - деді. «Бүгін түнде маған мына аяттар түсті. Кім бұл аяттарды оқып олар жайлы ойланбаса, оған нендей өкініші болсын: «Шәксіз көктердің және жердің жаратылуында, түннің және күннің өзгеруінде әлбетте ақыл иелері үшін дәлелдер бар. Олар тіке тұрып, отырып, жамбасынан жатып Аллаһты еске алады. Сондай-ақ олар көктер мен жердің жаратылуы жайында ойланады да: «Раббымыз! Сен мұны босқа жаратпадың, Сен пәксің, бізді от азабынан сақта!»» (Әли Имран сүресі, 190-191 аяттар).**

Бұл хадис мына аяттар жайында ойлану міндетті екенін көрсетеді.

Құранда Аллаһты жалғыз деп бірқұдайшылық-таухид, уәде және ескерту, үкімдер, тарихи оқиғалар, әдеп және ережелер қамтылған. Бір сүрелер екінші бір сүрелерге қарағанда адам жанын қаттырақ қорқытады. Оған Пайғамбарымыздың (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): **«Худ сүресі мен оның «сіңлілері» мені қартаюымнан алдын шашыма ақ түсірді»** (Силсилә сахиха, Әлбани) – деген сөздері дәлел бола алады. Басқа бір риуаятта: **«Худ, Уақиға, Мурсалат, Наба, Тәкуир сүрелері»** - деп анықтап көрсетілгені айтылады (Имам әт-Тирмизи).

Аллаһ елшісінің (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) жүрегін өз ауырлығымен толтырған ұлы жүктемелер мен иман шындықтарын қамтыған бұл сүрелердің әсері Пайғамбарымыздың (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) шашынан, денесінен көрініс тапты.

Сол сияқты сахабалар да Құран жайлы ойланып, одан қатты әсер алатын. Мәселен, Әбу Бакр (оған Аллаһ разы болсын) жүрегі жұмсақ адам болған. Ол жамағатпен намазға тұрып Құран аяттарын оқығанда, өзін-өзі ұстай алмай, жылап жіберетін. Ал, Омар ибн Хаттаб (оған Аллаһ разы болсын): **«Сөзсіз Раббыңның азабы болады. Оны тойтарушы жоқ»**, - деген Құран аяттарынан әсерленіп, төсек тартып жатып қалған. Сондай-ақ Омар ибн Хаттаб (оған Аллаһ разы болсын) Құрандағы Яғқуб (оған Аллаһтың сәлемі болсын) жайында: **«Мен күйзелісімді де күйінішімді де Аллаһқа ғана шағамын»** (Юсуф сүресі, 86 аят) деп баяндалатын аятын оқығанда, оның ыңырсып жылаған дауысын намаздың соңғы саптарында тұрған кісілерге дейін естігендігі айтылады. Ал, Осман ибн Аффан (оған Аллаһ разы болсын): **«Егер де біздің жүректеріміз тазарса, Аллаһтың сөзіне (тыңдауға) тоймас еді»**, - деген. Кейін өзі шахид болғанда, оның қаны Құран үстінен табылған. Расында сахабалар жайында айтылған мұндай әңгімелерді көптеп айтуға болады. Мысалы: Айюб (оған Аллаһ разы болсын): **«Мен Сағид ибн Жубейрдің бір намазда: «Аллаһқа қайтарылатын, сонан соң әркімнің еңбегі өздеріне кемітілмей толық берілетін күннен сақсыныңдар»** (Бақара сүресі, 281 аят), - деген аятты жиырма шақты рет қайталап оқығанын естідім», - дейді.

Ибраһим ибн Башир: «Әли ибн Фудайл Аллаһ Тағаланың: **«Олардың отқа тоқтатылғанын көрсен: Әттең! Біз дүниеге қайтарылсақ...»** (Әнғам сүресі, 27 аят) деген аятын оқу кезінде жан тапсырды. Мен ол кісінің жаназасына қатыстым», - деген.

Сондай-ақ олардың жағдайлары тиләуат сәждесін орындау кезінде де осындай болатын. Бір кісі: **«Олар жылап етпеттерінен түседі. Бұл олардың ықыластарын арттырады»** (Исра сүресі, 109 аят), - деген аятты оқып, сосын тиләуат сәждесін жасап: «Сәждені жасадым, ал енді жылау қайда кетті?!» - деп өзін-өзі айыптаған екен.

Зейін қойып, ойланудың ең абзалы – Құран Кәрімде келтірілген мысалдар жайында ой жүгірту. Себебі, Аллаһ Тағала мысалдарды келтіргенде бізді ойлануға, еске алуға үндейді. Бұған дәлел ретінде: **«Аллаһ адам баласына насихат алу үшін мысал келтірді»** (Ибраһим сүресі, 25 аят); **«Бұл мысалдарды адам баласы түсінсін деп келтіреміз»** (Хашр сүресі, 21 аят) – деген аяттарды келтіруге болады. Бірде бір кісі Құрандағы мысал жайлы ойланып, оның мән-мағынасын түсінбей жылапты. Ол кісіден не үшін жылағандығын сұрағанда әлгі адам: «Аллаһ Тағала: **«Міне, осы мысалдарды адамдар үшін келтіреміз. Бірақ оларды білгендер ғана түсінеді»** (Ғанкабут сүресі, 43 аят) - деп баян етуде. Мен осы мысалды түсінбедім. Расында мен аятта айтылған «білгендер» қатарында бола алмадым. Білімімнің жоғалып кеткеніне жылап отырмын» - деп жауап қайырған.

Аллаһ Тағала Құранда бізге көптеген мысалдар келтірген: от болып жанғанның мысалы, жеті масақ шығарған бір дәннің мысалы, тілін саландатқан ит туралы, кітаптарды арқалаған есектің мысалы, бұларға қоса шыбын, өрмекші, соқыр мен мылқаудың, естуші мен көрушінің мысалы, жел ұшырып кеткен күлдің мысалы, жақсы тал мен жаман талдың мысалы, аспаннан түсетін су туралы және тағы басқа көптеген Құранда келтірілген мысалдардағы мақсат – оларға ерекше назар аударып, ой жүгірту.

Ибн әл-Қайим: «Иман әлсіздігінің Құранмен емдеу үшін мұсылманға не істеу керек екенін баяндай келе: «Оның шешімі екі нәрседе: біріншісі – жүрегінді дүние тіршілігінен арылтып, Ақырет дүниесінде орнатудың. Кейін бүкіл ықыласыңды Құранның мән-мағыналарына, олар жайлы ойлануға, түсінуге арна да, Құранның әрбір

аятынан өз несібенді алуға тырыс. Сосын сол алғаныңды жүректі емдеуге қой. Егер сол аят жүректің дертіне қонса, Аллаһтың көмегімен ол емделіп кетеді» - деп түсіндірген.

2. Аллаһ Тағаланың ұлықтығын сезіну

Аллаһ Тағаланың көркем есімдері мен Өзіне ғана тән сипаттарын жай біліп қоймай, олардың мән-мағыналарын жете үйрену. Мұндай сезімнің жүрекке қонып, ішкі дүниені, дене мүшелеріне таралуы жүректің түсінгені бойынша амал қылғаныңды білдіреді. Себебі, жүрек олардың қожайыны. Бұлардың барлығы жүректің иелігінде. Ал, басқа дене мүшелері оның әскерлері мен ілесушілері іспеттес. Егер жүрек сау болса – дене мүшелері де сау болады. Ал, егер жүрек бұзылса, олар да бұзылады.

Аллаһтың Ұлылығы жайлы Құран Кәрім аяттары мен көптеген хадистерде айтылады. Егер мұсылман адам олар жайында ойланса, жүрегі тебіреніп, жаны Ұлы Аллаһқа – Толық Естуші, Білушіге бойұсынады. Алғашқылардың да, соңғылардың Раббысына жалбарынуы арта түседі. Аллаһ Тағаланың көптеген көркем есімдері мен пәк сипаттары бар. Ол Ұлы, Қорғаушы, Күшті, Барлық нәрсеге толық күші Жетуші, Үлкен, Ұлық. Ол – Тірі, ешқашан да өлмейді. Мәңгі жасаушы. Ал, жындар мен адамдар өледі. Аллаһ құлдарының үстінен Басқарушы. Оған найзағай мадақ айтып, Оны пәктейді. Сондай-ақ Оны періштелер де мадақтайды. Ол – Күшті кек иесі. Ол – ұйықтамайды да қалғымайды. Оның білімі барлық нәрселерден кең. Аллаһ көздің қиянатын, жүректің жасырғандарын біледі. Аллаһ Тағала өзінің білімін Құран Кәрімде: **«Көместің кілттері Оның жанында. Оны Ол, Өзі ғана біледі. Және құрлықтағы, теңіздегі нәрселерді біледі. Бір жапырақ түссе де, Аллаһ оны біледі. Және жердің қараңғылықтарындағы құрғақ және жас ұрыққа дейін ашық Кітапта бар»** (Анғам сүресі, 59 аят) – деп баян етеді.

Ал ұлылығы жайлы: **«(Олар) Аллаһты шын мәнінде қадірлей алмады. Негізінде Қиямет күні оның уысында. Және көктер де Оның оң қолымен бүктеледі»** (Зумәр сүресі, 67 аят) – дейді. Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): **«Қиямет күні Аллаһ бүкіл жерді ұстап, барлық аспандарды оң қолына сыйғызып алады да кейін Ол: «Мен Патшамын. Жердің патшалары қайда?» - дейді»** (Имам Бұхари), - деген.

Мұса Пайғамбар (оған Аллаһтың сәлемі болсын) жайлы мына оқиғаны естіген кезде тұла бойың сыздап, жүрегің дір ете түседі. **«(Мұса): Раббым маған өзінді көрсет. Сені көрейін» - деді. Сонда Аллаһ: «Мені, әсте көре алмайсың; Бірақ тауға қара сонда егер ол орнында тұра алса, сен де Мені көресің», - деді. Сонда Раббы тауға елестеген сәтте, оны быт-шыт қылды. Мұса да талып түсті»** (Ағраф сүресі, 143 аят).

Осы аятты Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) түсіндіріп жатқан кезінде қолымен былай көрсетті: бас бармағын шынашағының ең жоғарғы буынына қойып: **«Тау түсіп кетті»**, - деді. Яғни, тау жерге кіріп кетіп, осындай ғана бөлігі қалды. Аллаһ Тағала – **«Пердесі нұр, егер оны ашса, Оның назары түскен мақұлықты (Аллаһтың) жүзінің нұры өрттеп жіберер еді»** (Имам Муслим риуаят еткен), - деген.

Аллаһтың ұлықтығы жайында Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) былай деген: **«Егер Аллаһ аспанда бір бұйрық берсе, періштелер Оның сөзіне бойұсынып, қанаттарын қағады. Ол жар тас үстіндегі шынжыр секілді. Егер олардың жүректері қорқынышты сезсе, «Раббыларың не деді?» - деп сұрайды. Сонда Ол ақиқатты айтты. Сондай-ақ Ол – Ұлы, Жоғары»** (Имам Бұхари риуаят етті).

Міне, бұл мәселелерге қатысты айтылғандар өте көп. Мақсат – осылар жайында ойланумен қатар Аллаһтың ұлылығын сезіну. Бұл иманның әлсіздігін емдеудегі ең пайдалы емдердің бірі. Ибн әл-Қайим Аллаһтың ұлылығын мынадай әдемі сөзбен сипаттайды: «Мемлекеттердің жағдайларын реттейді, бұйырады, қайтарады, жаратады, ризықтандырады, өлтіреді, тірілтеді, күшейтеді, әлсіретеді, күн мен түнді ауыстырады, адамдардың араларын жақындастырады, мемлекеттерді ауыстырып тұрады: бір мемлекеттің орнына басқа бір мемлекетті алып келеді. Оның бұйрығы мен билігі аспанға және олардың жан-жақтарына, жерге және оның асты-үстіне, ауаға және теңіздерге жүреді. Барлық нәрсені білімімен қамтыған. Сондай-ақ барлық нәрсені санап шыққан, оның естуі анық дауыстарды қамтыған және оған ешбір дауыс ұқсамаған. Ол барлық дауыстардың дыбыстарына, тілдердің ерекшеліктеріне қарамастан естиді. Бір дыбысты естуге екінші бір дыбыс кедергі болмайды. Мәселелердің көптігі Оны жаңылдырмайды. Мұқтаждардың қайта-қайта қажеттерін

сұрауы Оны шаршатпайды. Оның назары барлық нәрселерді көреді. Қараңғы түнде, қара тастың үстіндегі қара құмырсқаның жүріп бара жатқанын көреді. Оның алдында ғайып көрініп тұрады. Оның алдында жасырын, құпия нәрсе айқын болып тұрады: **«Көктердегі әрі жердегі әркім Одан сұрайды, Ол әр күні шұғылдануда»** (Рахман сүресі, 29 аят). Күнәні жарылқап, қайғыны жеңілдетеді және қасіретті жояды. Сынықты түзулеп, кедейді байытады. Адамды тура жолға салып, қайғырғанға көмек береді. Аш адамды тамақтандырады. Жаланапты киіндіреді, науқасты емдейді, тәубені қабыл етеді, жақсылық істегеннің сауабын береді. Зұлымдық шеккенге көмек береді. Тәкаппарларды басады. Ұятты жерді жабады. Қорқыныштан сақтайды, Қауымдарды көтереді, ал кейбір қауымдарды өшіреді. Ал егер де оның аспандары мен жерінің тұрғындары, ең бірінші немесе ең соңғы мақұлығы немесе жындардың ішіндегі – ең тақуа адам жүрегінде болса да Оның мүлкіне еш нәрсе қосылмас еді. Егер де ең алғашқысы болсын, ең соңғысы болсын адамдары немесе жындары – ең жаманының жүрегінде болса да оның мүлкіне ешбір нәрсе кемімес еді. Егер аспандарының және жерінің тұрғындары жындары және адамдары, тірілері және өліктері, жастары және қарттары – барлығы бір кезде, бір жерде тұрып Одан сұраса, Ол олардың әр қайсысына берер еді де, Оның алдынан шаңның тозаңындай нәрсе кемімес еді. Одан бұрын еш нәрсе де болмаған. Ол ең соңғысы. Одан кейін еш нәрсе болмайды. Ол патша, Оның ортағы жоқ. Ол – біреу, теңі жоқ. Ол – мұңсыз, баласы жоқ. Ол – ұлық, ұқсасы жоқ. Одан басқаның барлығы өледі. Оның мүлкінен басқаның барлығы өшеді. Оның рұқсатымен ғана бойұсыну болады. Білімімен бойұсынбағанды біледі. Оған бойұсынылса – еселеп қайтарады. Ол – кешіреді. Одан болған әрбір өш алу – әділдік. Аллаһтан болған әрбір нығмет – Оның кеңшілігі. Ол ең жақын куәгер, әрі сақтаушылардың ең жақсысы. Кекілдерден алады, өткендерді жазады. Ажалдарды белгілейді. Жүректер оған ашық тұр. Жасың Оған айқын тұр. Бергені – сөз. Азабы да бір сөз: **«Шын мәнінде Ол әрбір істің болуын қаласа, Оның бұйрығы Оған «бол» деу, ол бола қалады»** (Ясин сүресі, 82 аят).

3. Діни білім іздену

Білім іздену Аллаһтан қорқуға және иманның көбеюіне алып келеді. **«Шын мәнінде құлдарының ғалымдары Аллаһтан қорқады»** (Фатр сүресі, 28 аят). Білетіндер мен білмейтіндер иман

жағынан тең емес. Шарифатты, куәлік сөзінің мағынасын, қабір азабын, киямет күнінің жағдайларын, жәннаттың рахатын, тозақтың азабын, хәләл мен харамдағы шарифат даналығын, Пайғамбарымыздың (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) өмірбаянын толық білетін адам мен дінді, оның үкімдерін, діндегі өз орнын білмейтін адам қалайша тең болсын? Оның ақиқат білімінен алатын үлесі азғантай болады. Аллаһ Тағала Құран Кәрімде **«Білгендер мен білмегендер тең бола ала ма?»** - дейді (Зүмәр сүресі, 9 аят).

4. Аллаһты еске салатын дәрістерге, бас қосуларға әрдайым қатысу

Бұл бірнеше себептер бойынша иманның күшеюіне алып келеді. Ол адам Аллаһты еске алғандықтан, оның үстіне мейірім жауып, жаны тыныштық тауып, әрі оларды періштелер қоршап тұрады. Аллаһ оларды Өз құзырындағылардың қасында есіне алады. Өйткені Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): **«Бір қауым Аллаһты еске алуға отырса, оларды періштелер қоршап тұрады, олардың үстіне мейірім жауады, оларға тыныштық түседі, Аллаһ оларды Өзінің алдындағылардың қасында есіне алады»,** - деген (Имам Муслим риуаят еткен). Сондай-ақ Сәһл ибн Ханзалидан Аллаһтың Елшісі (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): **«Қандай да бір қауым Аллаһты еске алуға жиналып, кейін тарқаса, оларға: «Күнәларың кешірілген түрде тұрыңдар», - делінеді»,** - деген (Сахих аль-Жамиғ).

Ибн Хажар былай дейді: «Аллаһты еске алу дегеніміз – міндеттелген немесе жасалынуы абзал амалдарды үздіксіз орындау. Мысалы, Құран немесе хадис оқу, білім іздену» (Фатхуль-Бари 11/209). Яғни, Аллаһты еске алатын жиындар иманды көбейтеді. Имам Муслим жеткізген сахих хадисте Ханзала Усайди былай дейді: **«Мен Әбу Бәкірді кездестірдім, ол маған: «Ханзала, қалайсың?» – деді. Мен: «Ханзала екі жүзді болды», - дедім. Ол: «СубханАллах! Сен не деп тұрсың?» - деді. Мен: «Біз Аллаһ Елшісінің (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) алдында болған кезде ол бізге жәннат, тозақ жайлы еске түсіреді де біз оларды өз көзімізбен көргендей боламыз. Ал егер оның алдынан шықсақ – әйел, балашаға, мал-дүниемен айналысып кетеміз. Сөйтіп, көп нәрсені ұмытамыз», - дедім. Сонда Әбу Бәкір айтты: «Аллаһпен ант етемін, біз де сондай боламыз». Кейін екеуіміз Аллаһ елшісіне (оған**

Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) бардық та: «Я Аллаһтың Елшісі! Ханзала екі жүзді болды», - дедім. Сонда Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): «Ол не дегенің?» - деді. Мен (Ханзала өзін айтып тұр) айттым: «Ей, Аллаһтың Елшісі! Біз сіздің қасыңызда болғанымызда сіз жәннатты, тозақты айтасыз. Біз оны көзбен көргендей боламыз. Ал шыққанда – әйел, бала-шаға, мал-дүниемен айналысып, көп нәрсені ұмытып кетеміз». Сонда Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): «Жаным (Аллаһтың) қолында болғанмен ант етемін. Менің алдымда Аллаһты еске алуды дәл солай жалғастыра берсеңдер, сендермен періштелер төсектерінде де, жолдарында да амандасатын болады. Бірақ, ей, Ханзала, жиі-жиі», - деп үш рет айтты», - делінеді.

Сахабалар Аллаһты еске алуды иман деп біліп, соған қатты ұмтылған. Бірде Муаз ибн Жәбәл бір кісіге: «Бізбен бірге отырыңыз, біраз Аллаһты еске алайық», - депті.

5. Ізгі амалдарды көбейтіп, солармен көп уақытты өткізу

Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) сахабаларына сұрақтар қойғанда Әбу Бәкір Сыддықты үлгі ретінде келтіретін. Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) бірде: «Бүгін қайсыбірің ораза тұттыңдар?» – деді. Әбу Бәкір: «Мен!» - деп жауап берді. «Бүгін қайсыбірің міскінді тамақтандырдыңдар?» - дегенінде, Әбу Бәкір: «Мен!» - деді. «Бүгін қайсыбірің науқастың көңілін сұрап бардыңдар?» - деп сұраса Әбу Бәкір тағы да: «Мен!» - дейді. Сонда Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): «Кімде-кімнің бойында осы амалдар жиылса, ол жәннатқа кіреді», - деген (Имам Муслим риуаят еткен).

Бұл оқиға Әбу Бәкір Сыддықтың уақытты тиімді пайдалануға, түрлі ғибадаттарды орындауға қатты ұмтылғанын көрсетеді.

Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) сұрақтарына бірден жауап қайтаруы Әбу Бәкірдің күндері ғибадатқа толы екендігін білдіреді. Сондай-ақ сахабалардан кейінгі ізгі мұсылмандар да уақыттарын жақсы амалдарды орындаумен өткізген. Бұған имам Абдуррахман Маһидидің Хаммад ибн Сәләмә жайлы: «Егер Хамад ибн Сәләмәға сен ертең өлесің делінсе, ол амалдарына ешбір

амал қоса алмас еді», - деген сөзі дәлел бола алады (Сияр әғам ән-Нубәлә 7/747).

Мұсылман ізгі амал істеуде мына нәрселерді есте ұстағаны жөн:

Жақсылық істеуде жарысу

«Раббыларыңның жарылқауына және тақуалар үшін әзірленген, кендігі жер мен көктей жәннатқа жарысыңдар» (Әли Имран сүресі, 133 аятт).

«Раббыларынан жарылқауға және кендігі жер мен көктің кендігіндей жәннатқа жарысыңдар» (Хадид сүресі, 21 аят).

Бұл аяттар сахабаларды жақсылыққа жарысуға жігерлендірген. Имам Муслим Әнәс ибн Мәликтен: «Бәдір соғысы кезінде мушриктер жақындаған кезде Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) айтты: «Кендігі көктер мен жердей жәннатқа тұрыңдар». Сонда Умайр ибн Хаммам: «Ей, Аллаһтың Елшісі! Жәннаттің кендігі көктер мен жердей ме?» - деп сұрады. Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): «Иә», - дегенінде Умайр: «О! О!» - деді. Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): «Не нәрсе сені «О» дегізді?» - деп сұрағанда: «Аллаһпен ант етемін! Мен жәннат тұрғындарынан болғым келеді», - деді Умайр. Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): «Сен оның тұрғындарынансың!» - деді. Кейін Умайр қалтасынан құрмаларын алып жеп отырды да: «Егер мен осы құрмаларды жеп тірі отырсам, онда бұл өмір өте ұзақ болар еді» - деді де, құрмаларын тастап, соғысқа шықты. Сол соғыста шахид болды» (Имам Муслим риуаят етті).

Сол сияқты Мұса пайғамбар да (оған Аллаһтың сәлемі болсын) Аллаһты кездестіруге асыққан. Мысалы, Құран Кәрімде: **«Раббым! Разы болуың үшін мен Саған асықтым»** - делінеді (Таһа сүресі, 84 аят).

Аллаһ Тағала Зәкәрия (оған Аллаһтың сәлемі болсын) және оның жанұясын: **«...бұлар жақсылықтарға ұмтылатын еді. Бізден үміт пен қорқу арасында тілейтін еді де, Бізге бәйек болатын»** (Әнбия сүресі, 90 аят) – еді деп мадақтайды. Ал Пайғамбарымыз (оған

Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): **«Асықпаушылық ақырет амалдарынан басқаларында ғана болады»,** - деген.

Ізгі амалдарды орындау

Қудси хадисте Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): **«Аллаһ айтады: «Менің құлым оны сүйгенімше нәпілдермен жақындай береді»** (Имам Бұхари риуаят еткен) – десе, тағы бір хадисте ол: **«Қажылық пен умраны үздіксіз (бірінен соң бірін) орындап жүріндер»,** - деген. Бұл амалдар иманды күшейту, нәпсіге немқұрайлы қарамауға маңызды пайда әкеледі. Себебі, аз болса да, үздіксіз орындалатын амал-кейде ғана жасалатын көп амалдан артық. Бірде Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): **«Амалдарың ішінде Аллаһқа ең сүйіктісі қайсысы?»** - деп сұрағанда Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): **«Аз болса да, ұдайы жасалғаны»,** - деп жауап берген.

Амалдарды орындауда ыждағаттылық таныту

Иман әлсіреген уақытта оған бірден ем жүрмейді. Ол біраз уақыт бойы емделіп, жасқсарып кеткенімен, көп ұзамай әлсірейді. Сондықтан иманды үздіксіз оятып отыру керек. Ал, иман құлшылық етумен артады, күшейеді. Аллаһ Тағала Өзі жақсы көрген пенделерінің ғибадаттарын былай сипаттаған: **«Шын мәнінде аяттарымызға, өздеріне үгіт берілген кезде сәждеге жығылып, Раббыларын мақтап, пәктейді. Сондай-ақ, тәкаппарланбай иман келтіреді. Олардың жамбастары төсектерінен ажырап (түнде ұйқыдан тұрып) Раббыларынан қорқа – дәмете жалбарынады. Сондай-ақ олар берген несібемізден тиісті орынға жұмсайды»** (Сәжде сүресі, 15-16 аяттар).

«Олар түнде аз ғана ұйықтаушы еді. Олар таң сәрілерде жарылқау тілеуші еді. Олардың малдарына сұраушыға да сұрамағанға да тиесі бар» (Зәрият сүресі, 17-19 аяттар).

Өзге мүсылмандардан үлгі алу

Бұрыңғылардың ғибадаттарына назар салу – адам баласын тандандырады және соларға ілесуге итермелейді. Олар Құранның жетіден бірін күнде оқитын, соғыс болып жатқан түнде де намазға тұратын, абақтыда отырса да Аллаһты еске алып, тәһәжжүд намазын оқитын. Намаздарында сап түзеп, көздерінен жас таматын және аспан мен жердің жаратылысы жайлы көп ойланатын. Әйел адам сәбиін алдағандай, әйелдерін алдауға тырысатын: әйелінің ұйықтап қалғанын

білсе, оның құшағынан қашып, намазға тұратын. Күндізгі уақыттарын ораза ұстауға, білім ізденуге, үйретуге, жаназа намазына қатысуға, адамдарға көмектесуге көп көңіл бөлетін. Кейбіреулер жылдар өтсе де намаздың алғашқы тәкбірине кешікпеген, әрі жамағат намазынан қалмаған. Олардың жүректері мешіттерге байланған. Мешітте отырып бір намаздан кейін екінші намазды күткен. Ал егер де олардың бірі қайтыс болса – бауырларының жоғын білдірмей, өзге біреуі оның балаларын жылдар бойы асырап отыратын. Кімде-кімнің жағдайы осы тектес болса оның иманы артқан үстіне арта түседі.

Ғибадаттарды шектен тыс ауырлатпау

Ғибадатты үздіксіз орындаудағы мағына – жанды шаршатып, ығырын шығару емес, мақсат – құлшылықты үзбеу. Мұсылман құлшылық етуде шамасынан тыс нәрсені мойнына жүктемеу керек. Бұған Пайғамбарымыздың (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): **«Шын мәнінде дін жеңіл. Оны кім ұстанса, жеңеді, сол үшін дұрысталындар және дайындалындар»** (Бухари/39) және **«орташа, орташамен жетесіндер»** (Бухари 60/99), - деген тәрізді бірнеше хадисі дәлел бола алады. Әл-Бухари өзінің кітабының «Ғибадатты қиындатудағы мәкруһ нәрселер» атты бабында Әнәс ибн Мәликтен жеткен мына бір хадисті келтіреді: **«Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) үйге кіргенде екі тіректің ортасында байланып тұрған жіпті көрді де: «Бұл қандай жіп?» - деп сұрады. Оған сахабалар: «Бұл Зейнептің жібі. Әлсіреп қалған кезінде сол жіпке сүйенеді», - дейді. Сонда Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): «Жоқ, шешіндер оны. Әрбіріңіз өз ынтасымен намаз оқысын. Егер әлсіресе, отырсын», - деген (Бухари 1099). Сондай-ақ Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) Абдуллаһ ибн Астың түні бойы намаз оқып, күні бойы ораза ұстап жүргенін білгенде оны сол ісінен тоқтатқан. Бұнысын Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): **«Егер сен оны істесең, көзіңді әлсіретіп, жаныңды шаршатасың», - деп түсіндірген. Бұған қоса, Аллаһтың елшісі (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): «Өздеріңе шамаларың келетінді жүктеңдер. Шын мәнінде сендер өздеріңді-өздерің мезі қылмасандар, Аллаһ сендерді мезі қылмайды. Расында Аллаһ аз болса да, үздіксіз, ұдайы орындалған амалдарды****

жақсы көреді» (Бухари 3/38) – деп жоғарыда келтірген хадисті бекіте түскен.

Жасалмай қалған ғибадаттардың орнын толтыру

Омар ибн Хаттабтан (оған Аллаһ разы болсын) жеткен хадисте Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): **«Кімде-кім түнгі Құранын оқудан немесе соның бір бөлігін оқудан ұйықтап қалса, кейін соны таң намазы мен бесін намазының арасында оқыса, оған сол оқығаны-түнде оқығанындай жазылады»,** - десе, Аишадан (оған Аллаһ разы болсын) жеткен хадисте: **«Аллаһтың Елшісі (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын), егер бір намаз оқыса, оны үздіксіз оқитын. Егер түнгі намаздан ұйықтап яки, науқастанып өткізіп алса, күндіз он екі ракағат намаз оқитын».** Умму Сәләмә Пайғамбарымыздың (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) аср намазынан кейін екі ракағат намаз оқып жатқанын көргенде, одан осы намаз жайында сұрады. Оған Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): **«Ей, Әбу Умайяның қызы! Сен асрдан кейінгі екі ракағат намаз жайлы сұрап жатырсың. Абулқайстан маған адамдар келген еді. Олар менің бесіннен кейінгі екі ракағат намазынан бөлді. Міне осы сол намаз»** (Бухари 3/105) – дейді.

Егер Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) бесіннің алдындағы төрт ракағат намазды оқи алмай қалса, оларды соңынан оқитын. Келтірілген хадистер сүннет намаздарының қазасын өтеуді нұсқайды. Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) нәпіл оразаның да есесін текке жібермеген. Әсіресе, Шағбан айында көп ораза ұстайтын. Онысын ибн Әл-Қайим үш түрлі себеппен түсіндіреді. Біріншіден, ол кісі әр айдың үш күнінде ораза ұстайтын, екіншіден, кейбір айларда ораза ұстай алмаған болуы мүмкін, үшіншіден, басқа айларда ұстай алмаған оразалардың барлығын парыз оразадан бұрын өтемекші болған. Сондай-ақ Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) бірде Рамазан айының соңғы он күнінде иътикаф жасай алмай қалып, келесі жылы жиырма күн иътикаф жасаған.

Ғибадаттардың қабыл болмай қалуынан қорқып, олардың қабыл етілуін тілеу

Әрбір мұсылман ғибадаттарды Раббысының қабыл алмай, қайтарып жіберуінен қорқу керек. Бірде Аиша (оған Аллаһ разы

болсын) «Мен Аллаһтың Елшісінен (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): «Расында не берсе де Раббыларына қайтуларынан жүректері қорқып, бергендер» (Мүминун сүресі, 60 аят). Яғни міндет етілген амалдарын толық орындаса да жүректерінде қобалжу болғандар деген аят турасында «бұлар сондай ішімдік ішіп, ұрлық қылатындар ма?» - деп сұрағанымда Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): «Жоқ, әй, Сыддықтың қызы! Олар ораза ұстап, намаз оқып, садақа беретіндер. Сонымен бірге өздерінен қабыл болмай қалуынан қорқатындар. Олар жақсылықтарда жарысатындар», - деді (Тирмизи 31/75).

Әбу Дарда: Аллаһ Тағала менің бір намазымды қабыл еткенін білу, маған осы дүние және ондағы нәрселердің барлығынан да артық. Расында Аллаһ былай дейді: «**Аллаһ сөзсіз тақуалардан қабыл етеді**» (Мәйда сүресі, 27 аят).

Мүминдердің сипаттарының бірі – Аллаһ Тағаланың ақысы болған міндетінің алдында өзін кіші, төмен санау. Кімде-кім Аллаһты танып, нәпсісін білсе, оның бүкіл ғибадаттарына адамзат пен жындардың амалдарын қосса да аздық ететінін білер еді. Шынында да Аллаһ Тағала адам баласының амалдарын өзінің кеңшілігімен ғана қабыл етеді және жомарттығымен сауап жазады.

6. Ғибадаттардың әр түрлі болуы

Расында Аллаһ мейірімі мен даналығынан ғибадаттарды түрлендіріп қойған. Мәселен, намаз – тәнмен, зекет – мал-мүлікпен, қажылық – тәнмен де малмен де, ал Аллаһты еске алу мен дұға тілеу – тілмен орындалатын ғибадаттар. Оған қоса, ғибадаттар парыз бен сүннетке бөлінсе, сүннеттің өзі бекітілген (сүннет намаздың күніне оқылатын он екі ракағаты) және бекітілмеген (аср намазының алдындағы төрт ракағаты, дұха намаздары) сүннет болып жіктеледі. Сондай-ақ мәртебесі одан жоғары намаздар да бар. Мысалы, екі немесе төрт ракағат болып оқылатын түнгі намаз, немесе бір, үш, бес ракағат болып өтелетін үтір намаздары бірінен-бірі ерекшеленеді. Ғибадаттарды орындап жүрген адам олардың уақыттарына, тәртіптеріне, үкімдеріне қарай түрленетінін айырмашылықтарды байқайды. Мүмкін мұндағы хикмет – адамның шамасына сай болар.

Себебі адамдар шамаларына қарай әрқилы болып келеді. Бір адамның істегенін екінші адам істей алмайды. Ғибадаттарының түрлеріне қарай жәннаттің есіктерін де түрлендірген Аллаһ пәк. Әбу Һурайрадан (оған Аллаһ разы болсын) жеткен мына хадисте Аллаһтың Елшісі (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) былай дейді: **«Кім Аллаһ жолында екі әйеліне (тең) шығындалса, ол жәннат есіктерінен былай шақырылады: Әй, Аллаһтың құлы! Бұл істегенің жақсылық. Кім намаз орындап жүргендерден болса, намаз есіктерінен шақырылады. Кім Аллаһ жолында соғысқа шығып жүрген болса, жиһад есігінен шақырылады. Кім ораза ұстап жүргендерден болса, «райһан» есігінен шақырылады. Кім садақа беріп жүргендерден болса, садақа есігінен шақырылады»** (Тирмизи, 1798). Мұндағы мақсат – әр ғибадаттың нәпіл түрлерін көбейту. Парыздар – барлық адамдарға бірдей міндетті. Олардың барлығын да орындау керек. Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) айтқан: **«Әке – жәннат есіктерінің ең қайырлысы»** (Тирмизи, 1900). Яғни, ата-анаға жақсылық жасау – амалдардың ең абзалы. Ғибадаттарың осындай әртүрлі болуымен және Аллаһтың бұйрықтарына деген ұқыптылықтан кейін, нәпсісіне жеңіл келетін ғибадаттарды орындау арқылы иман ғибадаттардың біреуінен алмаған әсерін ғибадаттың басқа түрінен табуы мүмкін. Бұған мына екі мысалды келтіруімізге болады:

- Әбу Зәрдан риуаят етілген хадисте, Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): **«Үшеуін Аллаһ сүйеді және үшеуін Аллаһ жек көреді. Аллаһ сүйетін үшеудің бірі – бір топ дұшпанға кезігіп достарын қорғап қалу үшін немесе оларға жол ашу үшін басын өлімге тіккен адам, ал екіншісі – бір қауым сапарға шығып, сапарлары ұзап жолда дем алу үшін тоқтап олардың ішінен бірі бөлініп шығып сапарларының сәтті болуы үшін намаз оқып, достарын ояту үшін ояу отырған адам. Үшіншісі – көршісінен жапа шегіп, тіпті оны өлім (алып) не көшіп кеткенге дейін сабырлық танытқан адам»,** - деген.
- Бір кісі пайғамбарымызға (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) келіп, жүрегінің қарайып қалғанына шағымданыпты. Сонда Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың

салауаты мен сәлемі болсын) былай депті: **«Жүрегінді жұмсарып, қажетіңе жеткің келеді ме? Онда жетімге мейірімінді түсіріп, басын сипа, өз тамағыңнан тамақтандыр. Сонда жүрегің жұмсарып, қажетіңе жетесің»** (Табарани).

7. Белгілі бір істің соңы жамандықпен бітуінен қорқу, сақтану

Себебі, ол мұсылмандарды бойсұнуға итермелеп, жүректегі иманды жаңартады. Ал, істің соңының жаман болып аяқталуының себептері – иманның әлсіздігі және күнәға бату. Бұл жайында Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): **«Кім өзін темірмен өлтірсе, сол темірін қолына алады да ішіне қадаған күйде тозақ отында мәңгі-бақи қалады. Кім у ішіп өзін-өзі өлтірсе, тозақ отында соны асықпай ішкен күйде мәңгі болады. Кім өзін таудан тастап өлтірсе, ол мәңгілікке тозақ отына тасталады»** (Муслим, 109) – деген. Пайғамбарымыздың (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) кезінде бір кісі кәпірлермен соғыста жүрген кезінде ол кісідей ешкім соғыспаған. Бірақ Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) ол жайлы: **«Ол кісі тозақылардан»**, - деген. Сонда сахабаларының бірі сол кісінің ізінен түседі. Сол уақытта әлгі кісі қатты жарақат алып, ауруына шыдай алмай қылышын көкірегіне қояды да, соның үстіне жатып, өзін-өзі өлтіреді.

Ғалымдардың жазбаларында өмірінің соңы жаман болып аяқталған адамдардың мысалы көп кездеседі. Ибн әл-Қайимның «Дерт және дауа» атты кітабында мынадай оқиғаларды жазып кеткен: «Бір кісілерге өлім алдында: «Аллаһтан басқа еш бір құдай жоқ» деп айт деген кезде, ол: «мен оны айта алмаймын», - деген. Ал, біреулері өлерінде өлең айтқан. Саудасы Аллаһты еске алудан алыстатқан бір саудагерге өлер алдында: «Аллаһтан басқа еш бір құдай жоқ» деп айт дегенде, ол: «мына бөлігі жақсы, мынау саған лайықты, мынау оның сатып алғаны» деп қайтыс болған. Ал Насыр патшаның әскеріндегі біреуге баласы өлім алдында: «Әке, Аллаһтан басқа ешбір құдай жоқ» деп айт дегенде, ол: «менің патшам Насыр, менің патшам Насыр» деп өлген. Ал, біреуіне: «Аллаһтан басқа ешбір құдай жоқ» деп айт дегенде, ол: «Пәленшенің үйін жөндеңдер, пәленшенің бақшасында мына нәрсені істендер» деп кеткен. Ал, бір тәрбиешіге өлімінің алдында: «Аллаһтан басқа ешбір құдай жоқ» деп айт дегенде, ол:

«оннан он бір» деп қайталай берген. Ал енді біреулерінің түстері өзгеріп, құбыладан бет бұрған» («Әд-Да'у уәд-дәуә», 170, 289).

Ибн әл-Жәузи, оған Аллаһтың рахметі болсын, айтады: «Мен көп жақсылық жасап жүр деп ойлаған адамым өлім аузында жатқанда: «Раббым, міне, Сол маған зұлымдық жасап жатқан» - дегенін естідім. Жоқ, Аллаһ оның сөзінен жоғары. Аллаһ ол кісіні өлім төсегінде жатқанда зұлымдық жасамады. Бұдан кейін ибн әл-Жәузи айтады: «Сол күннен алған әсерім осы күнге дейін мені уайымдатып, ойлантап жүр. СубханАллаһ, бұдан адамдар қаншама ғибрат көрді! Ал көрінбей кеткен өлім аузындағылардың жағдайлары қаншама?» (Сайдұль-Хатыр, 137).

8. Өлімді еске алуды көбейту

Аллаһтың Елшісі (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): **«Өлімді еске алуды көбейтіндер»** - деген (Тирмизи, 2307). Өлімді еске алу – күнәлардан тыйып, иманды көбейтеді, жүректі жұмсартады. Кімде-кім тарығып жүргенде өлімді еске алса, бірден кеңшілікті көреді. Ал, егер кеңшілікте жүріп өлімді еске алса, таршылықты сезінеді. Өлімді еске түсірудің ең үлкен жолы – қабірлерді зиярат ету. Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) былай деді: **«Мен сендерді қабірлерді зиярат етуден тыйған едім. Ал, енді оларды зиярат етіндер. Расында қабірлерді зиярат ету жүректі жұмсартады, көзге жас толтырады, ақыретті еске түсіреді. Оларды тастап кетпендер (оларды зиярат қылуға болмайды демендер)»** (әл-Хаким, 1/376). Тіпті, кәпірлердің қабірлерін зиярат ету де рұқсат етілген. Өйткені Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) өз анасының қабірін зиярат етіп, өзін де басқаны да жылатқан. Ол (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) былай деген: **«Раббымнан анама истиғфар айтуға (күнәсының кешірілуін) рұқсат сұрадым. Рұқсат бермеді. Анамның қабірін зиярат етуге рұқсат сұрағанымда, рұқсат берді. Сондықтан да қабірлерді зиярат етіндер. Расында олар өлімді еске түсіреді»** (Муслим, 3/65).

Қабірлерді зиярат ету иманды күшейтудің жолдарының бірі. Қабірлерге барған кісі өлімді есіне түсірсе, ал қабірдегілер тірілердің Аллаһтан сол қабірдегі өліктер үшін рахмет, кешірім сұрап дұға, тілек етулеріне мұқтаж. Қалай зиярат етуді Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) былай көрсеткен: **«Мүміндер мен мұсылмандардан болған осы қабір тұрғындары! Сіздерге**

Аллаһтың сәлемі болсын. Аллаһ бізден алдыңғыларға да бізден кейінгілерге де мейірімін түсірсін. Аллаһ қаласа, біз де сіздерге жетеміз» (Муслим, 974).

Қабірлерді зиярат етуге ниеттенген адам оның әдептерін ұстану керек: Аллаһ ризалығы үшін және қарайған жүрегін жаңарту үшін баруға ниет қылу. Зиярат етуші үлкен жетістіктерге жетіп, байлық жинап дүниеден озған бауырларының, құрдастарының жағдайларын ойласыншы: олар мақсаттарына жете алды ма, дүниелері де оларға пайда берді ме? Қабірде олардың жүздерінің сұлулығы мен дене мүшелері топыраққа көміліп, бөлшектенеді. Арттарынан әйелдері жесір, балалары жетім қалды. Жастық пен ден-саулыққа, бос сөз бен ойын-күлкіге алданған кездерін есіне түсірсінші. Сонда да ол қабірдегілердің қатарына қосылады. Өліктің екі аяғы шіріп, екі көзі ағып, тілін құрттар жегенін және топырақ тістерін жойғанын елестетсінші?

Кімде-кім өлімді еске алуды ұмытса, үш нәрсемен азапталады: тәубені кейінге қалдыру, жеткілікті нәрсеге қанағат етпеу, құлшылық етуде жалқаулану. Ал керісінше, өлімді еске алуды көбейтсе – тәубеге асығу, жүректің қанағатшылдығы, құлшылыққа деген ынтасы арту сияқты үш нәрсеге жолығады. Жанға әсер ететін көріністердің бірі – өлім аузындағы адамды көру. Адамның өлім алдындағы сәтін, жанының шығуын, қайтыс болғандағы жағдайын, өлімнен кейін барар жерін елестету – көздерге ұйқы жанға тыныштық бермейді. Бұлар адамның ақырет үшін амал жасауға ынта-жігерін оятады.

Бірде Хасан әл-Басри бір науқас адамның көңілін сұрауға барғанда, ол кісінің өлім алдында жатқанын көреді. Оның қиналып жатқанын көріп, үйіне түсі өзгеріп қайтады. Оған: тамақ ішіңіз – дегенде ол: «Тамақтарыңды өздерің ішіндер. Аллаһпен ант етемін мен бір өлімді көрдім. Енді мен сонымен кездескенше амал қыламын» (Тазкира, 17) – деген.

Өлімді сезінудің тағы бір жолы – жаназа намазына қатысу, содан соң мәйітті қабірге апарып көму және оның үстіне топырақ тастау. Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): **«Науқастардың көңілін сұраңдар, жаназа намазына қатысыңдар. Ол естеріңе өлімді түсіреді»** (Ахмад, 3/48), - деген. Жаназа намазына қатысудың сауабы өте көп. Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) бұл жайында былай деген: **«Кім жаназа намазына**

үйінен қатысса, оған бір «қырат». Ал кім оны көмгенше куә болса, оған екі «қырат» сауап болады. «Екі қырат» дегеніміз не? Деп сұрағанда, Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): **«екі үлкен таудай (сауап)»**, - деді.

Бұрынғылар күнәға батып жүрген адамға насихат айтқанда өлімді естеріне түсіретін. Ілгерідегі ғалымдардың бір жиналысында бір кісі: «екі көзіңе қойған мақтаны есіңе ал (мәйітті кебінге ораған кезде істелетін іс)», - деп насихат айтыпты.

9. Ақыреттегі үйлерді еске алу

Ибн әл-Қайим: «Егер (пенденің) пікірі дұрыс болса, онда міндетті түрде түсініктілік пайда болады. Онымен уәде мен үрейді, жәннат пен тозақты, Аллаһтың әулиелері мен жауларына не дайындағанын ұғады. Адамдардың Аллаһтың шақыруына қабірлерінен асығып шығып, оларды періштелер қоршап алғанын, және сот жүргізу үшін таразы орнатылғанын, парақтар ұшқанын көріп тұрғандай анық сенеді. Ол кісі барлығына куә болады да, ол ақыреттің ұзақтығын, ал дүниенің тез өтетінін түсінеді» (Мадарижус-Саликин, 1/123).

Аллаһ Тағала ақирет көріністерін «Қиямет», «Мүрсәләт», «Мутаффифин», «Тәкуир» сияқты сүрелерде сипаттаған. Сондай-ақ хадис шарифтерде де жәннат пен тозақ, қиямет туралы нақты сипаттамалар берілген. Осыларға қосымша ғалымдардың да кітаптарын оқу керек. Мысалы ибн әл-Қайимнің «Хади әл-аруах», ибн Касирдің «Ән-ниһая фил фитән уәл-мәләмих» және т.б.

10. Болмысқа байланысты аяттарға сәйкес амал жасау

Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) кара бұлтты немесе желді көрсе түрі өзгертін. Сонда Аиша (оған Аллаһ разы болсын): «Ей, Аллаһтың Елшісі! Адамдар кара бұлтты көрсе, онымен бірге жаңбыр келетін шығар деп қуанады. Ал, сізді оны жақтырмағаныңызды көремін», - дегенінде, Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): **«Әй, Аиша! Оның ішінде тұщы су бар деп кім маған кепілдік береді. Уақытысында бір қауым желмен де азапталды ғой. Бір қауым бұлтты көріп: «мынау бізге жаңбыр алып келеді», - деген»** (Муслим, 899). Сол секілді күн немесе ай тұтылса да Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) қиямет келді деп ойлап, қорқатын болған (Фатхуль-Бари, 2/545). Сонымен қатар Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) күн тұтылса, қорқынышпен намаз оқуды бұйырған:

«Бұл дәлелдер – Аллаһтан, осы арқылы Ол құлдарын ескертеді», - деп түсіндірген. Осы көріністермен жүректі қорқыту – иманды арттырады. Олар Аллаһтың азабы мен ашуы және күшін еске салады. Осындай кездерге байланысты Аиша (оған Аллаһ разы болсын) айтқан хадисте: Аллаһтың Елшісі (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) менің қолымнан ұстады да кейін айды көрсетіп: «Әй, Аиша осының кесірінен Аллаһтан пана сұра, қараңғылықтың басқан сәті осы» - деді (Ахмад, 6/237).

11. Аллаһты еске алу

Бұл жүректің шипасы, ізгі істердің рухы. Аллаһ Тағала айтады: **«Әй, Мүміндер! Аллаһты өте көп еске алыңдар»** (Әхзәб сүресі, 41 аят). Кімде-кім Аллаһты еске алуды көбейтсе, оған құтылу уәде етілген: **«Аллаһты көп еске алыңдар, әрине құтыласыңдар»** (Әнфал сүресі, 45 аят) – деп, еске алудың ең үлкен нәрсе екенін айтқан. **«Әрине Аллаһты еске алу, аса ірі нәрсе»** (Ғанкабут сүресі, 45 аят). Ал, Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) Ислам заңдарын ауырсынған адамға былай деп өсиет етеді: **«Тілің Аллаһты еске алудан босамасын»**. Негізінде Аллаһты еске алу – Мейірімді Аллаһ Тағаланы риза қылып, шайтанды қуады. Сонымен қатар уайым-қайғыны кетіріп, ризықты арттырады. Білім есіктерін ашып, ол үшін жәннатта тал егіледі; тілдің кесапаттарынан арылуға себеп болады. Садақаға берер нәрсе таппаған кедейлердің қайғысын жұбатады. Сөйтіп Аллаһ Тағала оларға мал және тәнмен құлшылық етудің орнына Өзін еске алуды нәсіп етеді.

Сол үшін кім иманының әлсіздігін емдегісі келсе, Аллаһты көп еске алсын. Өйткені Аллаһ айтады: **«Ұмытқан заман Раббыңды есіңе ал!»** (Кәһф сүресі, 24 аят). Және де Аллаһ Тағала еске алудың жүрекке тигізер әсерін былай баяндайды: **«Сондай иман келтіргендер; Аллаһты еске алу арқылы көңілдері жай тапқандар. Естерінде болсын; Аллаһты еске алумен жүректер орнығады»** (Раъид сүресі, 28 аят). Ал, Аллаһты еске алу арқылы иманды көбейту жайында ибн әл-Қайим: «Жүректе қаттылық болса оны тек қана Аллаһты еске алу ғана ерітеді», - деген. Бір кісі Хасан әл-Басриге былай депті: «Әй, Сағыдтің әкесі! Мен саған жүрегімнің қатып қалғанын шағым айтып келдім». Сонда Хасан әл-Басри: «Оны Аллаһты еске алумен еріт», - деді. «Себебі жүрек ұмытшақ болған сайын, қатая түседі. Егер Аллаһты есіңе алсаң, жүрегің – қорғасын отта ерігеніндей ериді. Жүректің

қарайғанын Аллаһ Тағаланы еске алғандай ешнәрсе жаңартпайды. Ұмытшақтық жүректің ауруы болса, еске алу – оның шипасы. Махкул: Аллаһты еске алу – шипа, ал адамдарды еске алу – дерт», - деген (Уабилус-Саиб, 142).

Пендені шайтан ұмытшақтықпен жеңгеніндей, пенде шайтанды Аллаһты еске алу арқылы жеңеді. Ілгерідегі ғалымдардың бірі айтқан: «Жүрек Аллаһты еске алса, оған шайтан жақындаған кезде, оны жеңеді. Жеңілген шайтанды көрген басқа шайтандар оның маңына жиналып: «бұған не болды?» - деп сұрақ қояды. Сонда: «оған адам тиісіпті», - деген жауап қайтарылады. Шайтандар тиіскен адамдардың көбі – «Аллаһты еске алу арқылы қорғанбағандар. Сол себепті шайтандарға оларды жеңу оңай болады».

Имандары әлсіреген адамдарға түнгі, нәпіл намаздарын оқу қиын болады. Олар:

«Лә иләһә иллә-лаһу уаһдаһу лә шарика ләһу ләһул-мүлқу уә ләһул-хамду уә һууә ғалә күллі шәй-ін қадир» немесе

«Субһаналлаһи уәл-хамду лилләһи» немесе

«Лә хаулә уә лә кууәтә иллә билләһил ғалийл ғазым» және т.б. дұғаларды айту арқылы емделуіне болады. Сондай-ақ сүннеттерде кездесетін таң және кешкі, ұйықтар алдында және оянғанда оқылатын дұғаларды жаттап, әрдайым айтып жүрсе, жанға тигізген әсерін бірден көреді.

12. Аллаһқа мінәжат, құлшылық етіп, Оның алдында бойсұнып тұру

Пенде неғұрлым Аллаһтың алдында жалбарынып, бойсұнған күйде тұрса, соғұрлым, Аллаһқа жақын болады. Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) айтқан: «Пенденің Раббысына ең жақын болатын кезі – ол сәждеде тұрғанында. Сол үшін дұғаны көбейтіндер» (Муслим, 482). Себебі, басқа тұрыстарда сәждедегідей жалбарыну мен бойсынушылық жоқ. Пенде өзінің ең жоғарыда тұрған дене мүшесін жерге тигізгенінде Раббысына өте жақын болады. Ибн әл-Қайим: «Менің әлсіздігім және Саған деген мұқтаждығыммен Сенің байлығың, қуатың, үстемдігің арқылы рахым етуіңді сұраймын. Менің өтірікші әрі күнәһар маңдайым – Сенің алдыңда. Сенің менен де басқа құлдарың бар, ал менің Сенен басқа панам жоқ. Сенен бейшараның және Өзіңе мұқтаж бағыныштының тілегенін тілеймін. Мойындары иіліп, көздері төмен қарап, жүректері бағынғандардың сұрағанын

сұраймын», - деді. Кімде-кім Аллаһтың алдында осындай сөздермен құлшылық етсе, оның иманы еселеп көбейеді.

Сол сияқты Аллаһқа деген мұқтаждық иманды арттырады. Аллаһ Тағала былай дейді: **«Әй, адам баласы! Сендер Аллаһқа мұқтажсындар. Ал, Аллаһ болса, Ол әр нәрседен мұңсыз, өте мақтаулы»** (Фатыр сүресі, 15 аят).

13. Үміттің қысқа болуы

Ибн әл-Қайим бұл жайында ең маңызды аят мынау деген: **«Көрдің бе? Оларды жылдарша қамтамасыз етсек те, кейін оларға уәде етілген апат келсе; оларды пайдаланған нәрселері қорымайды»** (Шуғара сүресі, 205-207 аяттар). **«(Олар бұл дүниеде) күндіздің азғантай мезгілінде өмір сүргендей болады»**. Міне, дүние бар болғаны осы ғана. Сондықтан да адам баласы «бүгін, ертең» - деп айтып, үмітін соза бермесін. Ілгерідегі ғалымдардың кезінде мынадай оқиға болған екен. Бір ізгі адам екінші біріне: «Кел, бізбен бірге бесін намазын оқы», - деді. Сонда екіншісі: «Бесінді сіздермен оқысам, асрды сіздермен оқымаймын», - деді. Бұл сөзіне екіншісі таң қалып: «Сен аср намазына дейін өмір сүремін деп тұрғандайсың. Ұзақ үміттенуден Аллаһқа сиынамыз!» - деген екен.

14. Дүниенің өткінші екендігі жайлы ойлану

Аллаһ айтады: **«Негізінде дүние тіршілігі алданыштың ғана нәрсесі»** (Әли Имран сүресі, 185 аят).

Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): «Адам баласының тамағы осы дүниенің мысалындай. Адам баласынан шығатын нәрсені қарашы! Дүниені қанша безендірілгенмен қайда баратыны белгілі ғой», - деген (Табарани, 1/198). Әбу Һурайрадан жеткен мына хадисте: «Мен Аллаһ Елшісінің (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) былай айтқанын естідім: «Дүние қарғыс етілген және дүниедегі барлық нәрсе қарғыс етілген. Бірақ Аллаһты еске алу, одан туындағанмен, білім беруші, және оны үйренушіден басқасы» (Ибн Мәжә, 4112).

15. Аллаһтың ардақтаған нәрселерін ұлықтау

Аллаһ айтады: **«Кім Аллаһтың белгілерін ұлықтаса; күдіксіз ол, жүректің тақуалығынан»** (Хаж сүресі, 32 аят). Аллаһтың Құран Кәрімде ардақтаған нәрселері – Оның ақысы. Оның ақысы кейде адамда, кейде жер бетінде, кейде уақытта болады. Аллаһ адамдардың арасында Пайғамбарымыздың (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі

болсын): ақысын өтеуді, жерде – Харам мешітін, ал уақыттардан – Рамазан айын бұйырған. **«Кім Аллаһтың ардақтағандарын жоғары бағаласа, сонда оған Раббысының қасында хайырлы»** (Хаж сүресі, 30 аят).

Аллаһтың ардақтағандарының тағы бірі – кішкентай күнәларға да көңіл бөлу. Абдулла ибн Масғуд Пайғамбарымыздың (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) мына сөзін жеткізген: **«Күнәларды елемей кетуден (н/е кемсінуден) сақ болындар. Расында олар адамды өлтіргенше сонда жинала береді»**. Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): күнәларды – бір жерге топталған қауымға теңейді. Ондағы әрбір кісі бір-бір ағаш алып келіп, от жағады да қалғандарын пісіріп алады.

16. Мұсылмандармен тату дос болып, жауларды дос тұтпау

Мұсылман кісі Аллаһтың жауларымен байланысса оның иманы қатты әлсірейді де, ол ақидасын жоғалтады. Ал, егер Аллаһтың құлдарымен байланысып, оларға көмек берсе және Аллаһтың жауларына қарсы шығып, оларды жек көрсе оның иманы күшейеді.

17. Қарапайым болу

Иманды жаңартудағы және жүректі тоттан тазалаудағы қарапайымдылықтың алатын маңызы зор. Пенденің ісі мен сөзіндегі қарапайымдылығы оның Аллаһ алдында қарапайым екенін көрсетеді. Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын): **«Қарапайым киіну – иманнан»**, - деген (ибн Мәжә, 4118). Басқа бір хадисте: **«Шамасы жетсе де Аллаһ үшін қарапайым болып киімін тастаса, қиямет күні Аллаһ оны иманның қай киімін киемін десе де таңдату үшін жаратылғандардың ең біріншісі етіп шақырады»** (Тирмизи, 2481) – деген. Абдуррахман ибн Ауф өз қызметшілерінің арасында ерекшеленбейтін.

Аллаһтың бар екеніне күмәнсіз сену. Оған тәубе келтіру. Оны сүю. Одан қорқу. Ол жайлы жақсы ойда болу. Оған тәуекел ету. Оған және Оның үкіміне риза болып, шүкіршілік ету және Онымен шыншыл болу.

Иман кәміл болуы үшін пенденің намазға тұруы, инабатты болу, Аллаһты еске алуы, Құран және сүннетпен қорғануы, жалбарынуы, және Оның көріп тұрғанын сезінуі қажет. Бұл жайында ибн әл-Қайим өзінің «Мәдәриж әс-сәлихин» деген кітабында кеңірек тоқталған.

18. Өзіне-өзі есеп беру

Аллаһ Тағала: **«Әй, мүміндер! Аллаһтан қорқындар. Әркім ертең үшін не жібергеніне қарасын»** (Хашр сүресі, 18 аят) – деген. Омар ибн Хаттаб (оған Аллаһ разы болсын) бұл турасында: «Есепке алынбай жатып, өздеріңе есеп беріңдер», - десе, Хасан: «Нағыз мүмін өзіне есеп береді», - деген. Ал, Маймун ибн Маһран болса: «Расында Аллаһтан қорқушы адам өзін есепке алуда сараң серіктесінен де қатаңырақ болады», - деген.

Ибн әл-Қайим «жанның өлімі – өзін есепке алуда немқұрайлы карап, нәпсісіне ергеннен» болатынын ескертеді.

Мұсылман арнайы бір уақытта жеке қалып, бүгін не істегенін, ертеңгі ақыретке не дайындағанын есепке алуы керек.

19. Аллаһтан дұға тілеу

Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың салауаты мен сәлемі болсын) айтады: **«Шын мәнінде иман (біреулеріңіздің ішінде) киім секілді жасалады. Сол үшін Аллаһтан имандарыңды жаңартуын сұрандар»**, - деп бұйырған.